

# Тема №1

## НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ЗАГАЛЬНЕ І ОСОБЛИВЕ

### План

1. Загальні передумови формування національної економіки
2. Напрями змін державних утворень
3. Прояви загального та особливого в Україні

# 1. Загальні передумови формування національної економіки

**Людина** - це своєрідна частина природи. Природна різноманітність віддзеркалювалася на людській спільноті етнічними різномаїттям, яке поширилось по всій земній кулі. Причини такого розповсюдження, як і все, що стосується людини, до кінця невідомі ні науці, ні іншим формам пізнання.

Кожен етнос, як і кожна людина, має свою своєрідність та неповторність, а також живе в своєму індивідуально-неповторному часі. В цьому відношенні етнічну різноманітність людства й слід розглядати і розцінювати як багатство, аналогічно до біологічного різноманіття рослинного та тваринного світу.

# Загальні передумови формування національної економіки

Етнічний чинник є основним інтеграційним чинником в процесі національного державотворення, оскільки, за невеликим винятком (наприклад, Швейцарія, Бельгія), більшість країн в світі утворились на етнічній основі.

Так, наприклад, Г. Нельсон в 1981 році поділив всі 164 держави на п'ять груп і з'ясувалося, що 45 держав є єдиною нацією-групою, де одна етнічна група нараховує понад 95% населення (ФРН, Японія, Норвегія, Польща тощо). Держави з однією нацією-групою – це ті, де етнічна нація нараховує від 60 до 90% населення. Таких держав 62 (Китай, Фінляндія, Великобританія тощо).

Таким чином, в переважній більшості - 107 зі 164 держав утворились на основі однієї нації, в них частка титульної нації складала від 60 до понад 95%. В іншій системі координат, наприклад, при розпаді імперій, етнічний чинник виступає вже як основний дезінтеграційний чинник.



# Загальні передумови формування національної економіки

Протягом всього історичного розвитку людства відбувається безперервний процес нерівномірного розвитку країн та народів, що супроводжується постійним внутрішньо-національним процесом вертикальної мобільності людей.

Причини такої нерівномірності остаточно не з'ясовані, але ці процеси та явища безпосередньо впливають на появу, розвиток, а також на зміни в етнічно-національно-державних утвореннях. Узагальнення історичного досвіду національно-державного розвитку, дозволяє виокремити їх внутрішні та зовнішні чинники.

# Загальні передумови формування національної економіки

## Внутрішні чинники формування державних утворень:

- етнічна самобутність та неповторність, як синтез природного багатоманіття з людським різномаяттям, з їх змінами в часі та просторі;
- природна заданість - необхідність як окремої людини, так і кожного етносу самореалізувати та само ствердити себе;
- природне середовище, в якому з'являється неповторне етнічне утворення, яке частково детермінує, а частково стимулює формування певного національно - державного утворення;
- неповторна мова, культура, міфи, легенди, національні традиції, звичаї, ментальність, власна неповторна історія, власний час життя та його етапи;
- генетично - культурно - історичний код та неповторна природа, які створюють синергетичний ефект взаємодії етнічних утворень і все це сприяє започаткуванню розвитку та самореалізації як етносу, так і кожної окремої людини.

# Загальні передумови формування національної економіки

## Зовнішні чинники формування державних утворень:

- географічна ізольованість (наприклад, Японія, яка є острівною державою, Непал, як гірська держава; деякі особливості має в цьому відношенні Англія, Австралія, Нова Зеландія тощо);
- рівень розвитку сусідніх країн, який буде сприятливим в тому випадку, коли вони ще не набрали сили та міці для зовнішніх експансій, та не створюють загроз для національно-державного суверенітету;
- послаблення домінуючої ролі країни - метрополії, яка внаслідок різних обставин, в тому числі і в силу вичерпання своїх експансіоністських амбіцій, втрати своєї пасіонарності вимушена надати державну самостійність колоніям та залежним країнам. Наприклад, утворення самостійних Польщі, Фінляндії, Прибалтійських країн в 1917-1918 роках, процеси деколонізації в 50-х-60-х роках ХХ ст.;
- геополітичний компроміс країн-переможців у великих війнах, коли країна отримує незалежність в результаті узгодження інтересів країн-переможниць для збереження певної рівноваги. Так було в 1815 р. після наполеонівських воєн, в 1945 р. згідно Ялтинських угод тощо.



# Загальні передумови формування національної економіки

Існують також і внутрішні та зовнішні чинники розпаду державних утворень, переважно імперій.

- о зовнішніх чинників в цьому контексті можна віднести різку зміну природного середовища. Наприклад, держава може розпастися внаслідок різкої зміни клімату - різкого похолодання або потепління.

Але, як правило, державні утворення долають, хоча і з великими труднощами, зовнішні загрози і розпадаються, як і утворюються, завдяки дії людського фактору, внутрішніх чинників.

В історичному плані формування етнічно - національно - державних утворень постійно супроводжувалось жорсткою конкурентною боротьбою, при якій часто виникали елементи громадянської війни, громадського протистояння.

Такі внутрішні та зовнішні випробування тільки гартували і зміцнювали національні держави на висхідних етапах їх розвитку, а також – прискорювали занепад і зникнення з історичної арени на низхідних етапах.

# Загальні передумови формування національної економіки

- Практично у всіх країнах, які були і залишаються конкурентоздатними, зайняли лідируючі позиції в світі - Велика Британія, США, Німеччина, Японія, Росія,- патріотизм, національна самоповага і гідність цінувались на найвищому рівні, були пріоритетними в державній політиці.
- Переважна більшість національних економік в сучасному глобалізованому світі мають ринкову спрямованість розвитку.
- Ринкова система господарювання має тенденцію до постійного ускладнення, що обумовлено дією різноманітних як економічних, так і не економічних чинників. В той же час, неможливе повне уособлення економічної діяльності з ринковою економікою, що притаманне для ринкового фундаменталізму.
- Ринкова економіка досягла свого відносного апогею в епоху домінування індустріального виробництва, основою якого є матеріально-речове виробництво. Основним економічним принципом цього рівня виробництва є жорсткий раціоналізм, основним мотивом - гроші та прибуток.
- Домінуючим стереотипом ментальності цих людей є вислів: "Час - це гроші". Людину відтіснили на другорядний план. Цей ментальний стереотип привів людство до прірви глобальних проблем, вихід з яких ніхто не знає, а також до депопуляції корінного населення тих країн, які ніби досягнули найбільших успіхів у такому сценарію розвитку.



# Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Назвіть основні внутрішні та зовнішні чинники етнічно-національних державних утворень.
2. Охарактеризуйте основні праслав'янські державні утворення на території сучасної України.
3. В чому полягає сила та слабкість національно-визвольних змагань козацької доби?
4. Чи є символічним, як продовження козацького духу вольниці, що Конституція Пилипа Орлика стала основою найважливішого державного інституту?
5. Чому "варвари" виявились сильніші за Римську імперію, а язичники-литовці підкорили більшу частину Київської Русі?

## 2. Напрями змін державних утворень

Історичні дослідження постійно віддаляють час зародження першої людини. Існують різні точки зору стосовно того, який стан, з якого періоду, за якими параметрами можна вважати часом започаткування, власне, людини. Вважається, що на території України первісні люди з'явилися 1-1,5 млн. років тому.

Існують різні класифікації етапів розвитку української держави, але до сьогодні недостатньо дослідженим є період Трипільської культури, яка існувала в центрі сучасної української держави протягом більше 2 тисяч років - від 4,5 до 2,5 тис. років до н.е., тобто від кам'яного віку до бронзового. Існують численні інформаційні та матеріальні докази існування Трипільської культури. Вже відкрито чи знайдено 25 міських поселень, з яких 17 знаходяться в Черкаській області. Більшість європейських країн ще не мали на той час міських поселень, в тому числі - з двоповерховими будівлями.

# Напрями змін державних утворень

- **Перший період**- у VI-VII ст. В ці часи зростала чисельність населення, різноманітні контакти між людьми ставали все більш «щільними», що породжувало синергетичний ефект формування етносу. Східнослов'янські племена або праукраїнці заклали фундамент нової держави - Русі, у сучасному її розумінні - з більш розвинутою економікою, удосконаленими знаряддями виробництва, поглибленою спеціалізацією, а також досить розвинутою торгівлею, як всередині країни, так із сусідніми країнами.
- Значною подією було прийняття християнства князем Володимиром у 988 році. В подальшому, духовна складова розвитку національної держави продовжується розвитком культури, писемності закріплювався в християнських закладах, а також в світських навчальних закладів. Першим навчальним закладом була Острозька академія (1576 р.) заснована князем К. Острозьким, яка мала своє продовження у братських школах, які виникли у Львові (1586 р.) Кам'янець - Подільському, Галичі, Холмі та інших містах..
- Значною подією в цьому напрямку було заснування Києво-Могилянської академії (1701 р.), - єдиного вищого навчального закладу Східної Європи. Києво-Могилянська академія служила базою підготовки інтелектуальних кадрів для Російської імперії. Так, наприклад, 21 з 23 ректорів Московської академії та 95 з 125 її професорів були її випускниками. Окрім вищих та середніх навчальних закладів створювалася система шкіл різного рівня.
- На Заході України державницькі традиції продовжило Галицько-Волинське князівство, яке утворилося близько 1199 року і майже сто років зберігало державний статус східних слов'ян. З часом і воно перейшло у васальну залежність від золотоординських



# Напрями змін державних утворень

- **Перший період**- у VI-VII ст. В ці часи зростала чисельність населення, різноманітні контакти між людьми ставали все більш «щільними», що породжувало синергетичний ефект формування етносу. Східнослов'янські племена або праукраїнці заклали фундамент нової держави - Русі, у сучасному її розумінні - з більш розвинутою економікою, удосконаленими знаряддями виробництва, поглибленою спеціалізацією, а також досить розвинутою торгівлею, як всередині країни, так із сусідніми країнами.
- Значною подією було прийняття християнства князем Володимиром у 988 році. В подальшому, духовна складова розвитку національної держави продовжується розвитком культури, писемності закріплювався в християнських закладах, а також в світських навчальних закладів. Першим навчальним закладом була Острозька академія (1576 р.) заснована князем К. Острозьким, яка мала своє продовження у братських школах, які виникли у Львові (1586 р.) Кам'янець - Подільському, Галичі, Холмі та інших містах..
- Значною подією в цьому напрямку було заснування Києво-Могилянської академії (1701 р.), - єдиного вищого навчального закладу Східної Європи. Києво-Могилянська академія служила базою підготовки інтелектуальних кадрів для Російської імперії. Так, наприклад, 21 з 23 ректорів Московської академії та 95 з 125 її професорів були її випускниками. Окрім вищих та середніх навчальних закладів створювалася система шкіл різного рівня.
- На Заході України державницькі традиції продовжило Галицько-Волинське князівство, яке утворилося близько 1199 року і майже сто років зберігало державний статус східних слов'ян. З часом і воно перейшло у васальну залежність від золотоординських ханів. Згодом населення території колишньої Київської Русі розсіялось по всій сучасній Україні.

# Напрями змін державних утворень

**Другий період** державного будівництва в Україні розпочався із заснуванням у XVI ст. Запорізької Січі. Специфіка її утворення полягала в тому, що організатором її виступала не проста еліта, а більшість вкрай різноманітного люду, основним прагненням якого були воля і незалежність.

Однак, козаки мали свої специфічні вади, наприклад, відносно велика частина з них мала «комплекс втікача». Оскільки Запорізька Січ складалася лише з чоловіків, не можна вважати, що це було повноцінне державне утворення. Специфіка функціонування Січі полягала в її відкритості - вона існувала, в переважній більшості, не за рахунок внутрішніх чинників, а завдяки зовнішньому середовищу. Так, навіть господарська діяльність мала допоміжне значення, оскільки головну роль в економічному забезпеченні грали військові дії, постійним було зіткнення інтересів козацької старшини їй, що завжди множило нестабільність як при виборі своїх гетьманів, так і в прагненні до незалежності і самостійності.



# Напрями змін державних утворень

**Третій період** становлення української держави пов'язаний з духовною складовою українського етносу. Найкраще це проявилось в народній творчості і кристалізувалось у таких видатних постатях, як Ф. Прокопович (1681-1736)- письменник, учений, культурно-освітній діяч, що фактично очолив Російську православну церкву; Г. Сковорода (1722-1794)- мислитель, письменник, поет, який створив «філософію серця». Значними віхами національно-державного розвитку було утворення Кирило-Мефодіївського братства, створення Київського університету в 1834 р., започаткування сучасної української літератури І. Котляревським, Г. Квіткою-Основ'яненком, написання «Кобзаря» Т. Шевченком, а також працями П. Куліша, М. Костомарова, О. Маркевича.

Скасування кріпацтва сприяло утворенню української господарської еліти - Терещенків, Симиренків, ін. На другу половину ХІХ - початок ХХ ст. приходиться яскрава творчість І. Франка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, М. Вовчка, М. Коцюбинського. В 1862 р. була поставлена перша українська опера С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», опери М. Лисенка «Мазепа», «Богдан Хмельницький» тощо.



# Напрями змін державних утворень

- **Четвертий етап** формування української державності пов'язаний з величезними змінами періоду Першої світової війни і її наслідками. Ця війна призвела до розвалу двох імперій, в складі яких перебував український народ - Російської та Австро-Угорської. В даному випадку зовнішній чинник став основним чинником формування української державності. Після вимушеної відмови царя Миколи II від влади перед українським народом постало основне питання - самовизначення, а також, як і перед російським народом, - пошуки нових шляхів чи їх торування у своєму соціально-економічному розвитку.
- Найбільш мобільними і підготовленими до такого повороту подій, який вони і формували, виявилися три партії: Українська Партія соціал-революціонерів (М.Ковалевський, П.Христюк, М. Шаповал), Українська соціал-демократична робітнича партія (Н.Винниченко, С. Петлюра, М. Порш) та Українська партія соціалістів-федералістів (Д. Дорошенко, С. Єфремов, А. Нікольський). Головою Центральної ради було обрано М. Грушевського.
- Всі ці три основні партії мали, в першу чергу, соціалістичне спрямування, а питання національного самоусвідомлення для них не були першочерговими. Після падіння Тимчасового уряду в Петрограді Центральна рада пішла на угоду з більшовиками проти прибічників Тимчасового уряду, а потім 7 листопада 1917 р., вона ухвалила III Універсал і проголосила утворення Української Народної Республіки (УНР), залишивши федеральний зв'язок із Росією.

# Напрями змін державних утворень

- Наступний **п'ятий етап** формування української державності після громадської війни і перемоги в ній більшовиків проходив в умовах тоталітаризму. На даному етапі багато з тих рис української ментальності, які призвели до поразки в національно - визвольних змаганнях 1917-1921 рр., вже в нових умовах зіграли позитивну роль, оскільки дали змогу вистояти, зберегти прагнення до незалежності. Період національно - визвольної боротьби не пройшов марно. Ця боротьба живила не лише емоційний стан народних мас, а й всі інтеграційні властивості людини - інтелектуальні, моральні, світоглядні тощо.
- У 20-х р. ХХ ст. відбувалося піднесення творчої активності українського народу в духовній сфері. Особливо це стосувалося літератури, для якої характерним був плюралізм думок, стилей, напрямків тощо. Багато вчених, письменників поділяли ліві погляди, що на той час відображалось в боротьбі з проявами минулого капіталістичного ладу, приватно-власницької психології. Тим самим, ця політика була вигідна більшовикам, хоча і мала українське забарвлення.
- В цілому, прискорений індустріальний розвиток, як показали подальші події, виявився далеко не оптимальним, оскільки був розрахований не на випереджаючий, а на наздоганяючий сценарій. На початку 30-х рр. ХХ ст. вже був «рощеплений» атом, вирішений цілий ряд технічних задач, які давали принципову можливість в перспективі створення обчислювальних машин тощо. Тобто, відбулись якісні зміни, в яких науково-інформаційна складова стала відігравати вирішальну роль.



# Напрями змін державних утворень

- Непроста ситуація склалась на вітчизняній території напередодні Другої світової війни, оскільки Україна стала центром геополітичних інтересів провідних країн тогочасного світу. І Англія та Франція, з одного боку, і СРСР, з іншого боку, намагалися "використати" гітлерівську Німеччину у власних інтересах. Так, політика Радянського Союзу визнавала взаємовигідну можливість готувати німецьку військову еліту на території СРСР, оскільки згідно Версальської угоди Німеччині заборонялося мати велику і сучасну армію. В свою чергу, Радянський Союз закуповував в Німеччині високотехнологічну продукцію, зокрема, оптичні прилади.
- Друга світова війна розпочалася 1 вересня 1939 р., коли німецькі війська перейшли кордон Польщі. Між тим, договір про ненапад Німеччини та СРСР був укладений ще 23 серпня 1939 р., в якому був і таємний протокол про розподіл Польщі. Багато в чому такі дії керівництва СРСР спровокувала недалекоглядна політика урядів Франції та Англії, що проявилось в Мюнхенській угоді. Тим самим фактично Друга світова війна почалася активними діями Німеччини і спочатку пасивними, а з 17 вересня активними діями радянських військ. Війська гітлерівської Німеччини і радянські війська фактично мирно розділили Польщу. Цей процес одночасно став і об'єднавчим для українських земель, що активно використовувалось владою для посилення радянського патріотизму.

Таким чином, позитивним наслідком багатовікової історії української державності стало здобуття свободи та незалежності. Однак, український народ заплатив за довгоочікувану свободу численними людськими втратами, духовним виснаженням, внаслідок чого знатно зменшився потенціал патріотизму та духовності. Значною мірою це обумовило всю глибину руйнації, яка відбулась в Україні в постперебудовчий перехідний період.



# Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Назвіть внутрішні та зовнішні причини розпаду СРСР, що сприяли перемозі українського народу в боротьбі за самостійність та незалежність.
2. Які, на Ваш погляд, першочергові вектори інтеграції України: східний чи західний?
3. Чи є в світі країни, які б на початку свого державотворення не проводили політики відносного "ізоляціонізму" та протекціонізму?

### 3. Прояви загального та особливого в Україні

- Особливе і загальне взагалі і в національній економіці, зокрема, знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. При цьому слід зауважити, що загального без особливого не буває. Спочатку з'являється щось особливе, або новоутворення. В той же час особливе з іншими "особливостями" в загальному набувають синергетичного ефекту - загальне "важить", "грає більшу роль" ніж проста сума цих окремих особливостей. Також треба мати на увазі, що все в цьому світі ієрархічне і плинне. Тобто все системі ієрархічне, але ця ієрархія знаходиться у відкритому стані і хоча вибірково, але постійно залучає в свою систему нові елементи-особливості. Значення кожної особливості знаходиться в постійній зміні.
- Прояви загального та особливого можна проілюструвати прикладами: в первісній історії людства було поширене збиральництво - людина збирала і споживала дари природи. Потім, як окремий елемент (особливість), з'являється новоутворення у вигляді першої спроби посадити рослину і виростити її. Через деякий час це новоутворення переростає в систему орного землеробства, а збиральництво стає допоміжним. Орне землеробство потребує особливого елемента - знарядь праці. З часом виробництво знарядь праці стає домінуючим - індустріальне суспільство .

# Прояви загального та особливого в Україні

- Інформація на всіх етапах розвитку людства відігравала вирішальну роль. Особливе значення інформація набуває в ХХІ столітті процес становлення постіндустріального, а потім власне інформаційного суспільства.
- Чисто буває так, що особливе з'являється в одній етнічній спільноті або країні, але набуває популярності і, в силу цього, загальності в іншій країні чи країнах. Наприклад, порох, папір були винайдені в Китаї, сталь вперше стали виробляти в Індії та Туркменістані, але європейські країни та Америка ці винаходи втілили в життя краще, ніж ті країни, в яких з'явилися ці винаходи. Численні внутрішні та зовнішні чинники призвели до такого наслідку. Деякі аспекти національного життя зберігаються на досить тривалий час, але живлять самобутність розвитку, хоча і повільно, але неухильно.
- Україна отримала незалежність у 1991 році за вкрай сприятливих зовнішніх умов. Практично всі країни Заходу на чолі з США були зацікавлені у розпаді СРСР - основного конкурента глобального панування, а також яскравого зразка тоталітаризму комуністичного ґатунку.
- З того часу перед Україною постало складне завдання створити могутню процвітаючу державу, конкурентоспроможну в світовому політичному та економічному просторі, з високою якістю життя суспільства. Особливе, що здатне сприяти національному відродженню - історичний архетип, що живиться народними джерелами, має власні красу та вдачу. Через активну конкурентну боротьбу за лідируючі позиції з іншими країнами та народами, Україна повинна самореалізуватись і тим самим збагатити себе і людство.



# Прояви загального та особливого в Україні

Після здобуття незалежності перед Україною дуже гостро стала проблема переходу на природний етап розвитку. Це, в першу чергу, стосувалось свободи в різних сферах діяльності, зокрема, до необхідності роздержавлення та приватизації власності. Єдина форма власності - неприродний її стан.

- По-перше, природні ресурси різноманітні та обмежені.
- По-друге, виробництво також має різні форми, види, обсяги, рівень і не може ефективно функціонувати як єдине підприємство. Головне те, що люди різні за своїми природними здібностями, віком та рівнем розвитку і в силу цього створюють різні види діяльності, торують різні шляхи своєї реалізації, свого самоствердження, а відтак - формують різні форми власності.

Ефективний ринковий механізм повинен узгодити існуючі суперечності на рівні матеріально-речового виробництва, однак на рівні інформаційного – його дія має значні обмеження. Відтак, функція вибору, обґрунтування та реалізації довгострокової стратегії суспільного розвитку за умов інформаційного технологічного укладу покладається на професіоналів, мотивованих на трансцендентні потреби.

Труднощі у створенні сприятливої підприємницької атмосфери, крім всього іншого, пояснюються ще принаймні двома важливими обставинами.

- По-перше, це наша етнічна своєрідність.
- По-друге, ринкове середовище, підприємництво, капіталізм формувався протестантським, "силовим полем". Православ'я менш утилітарно спрямоване, однак має більшу міць свого "силового поля".

# Прояви загального та особливого в Україні

- Природно, що кожен народ у дуже непростих умовах знаходив свої цілі, вибирав свій шлях, у тяжкій праці формував необхідні засоби. Але перед тим, як стати найбільш могутнім, розвинутим та багатим народом світу, англійці, на думку А. Монтеस्क'є, перевершили усі народи світу у трьох дуже суттєвих речах - набожності, торгівлі та свободі. "Справа Америки - це бізнес" – сказав ще у 20-ті роки ХХ століття президент США.
- У бізнесі народ США знайшов своє джерело могутності та процвітання. Той стрибок, який здійснила Японія у справі економічного розвитку був забезпечений, насамперед, етнічною самодостатністю, а також запозиченими іноземними науково-технічними розробками та новаціями у сфері управління, менеджменту, які були модифіковані і пристосовані для неповторного японського духу.
- Багатомірне, вируюче дійсне життя супроводжується "стисненням часу", прискореним розвитком, зростанням невизначеності, незавершеності, неоднозначності. Прискорений розвиток супроводжується збільшенням відцентрових тенденцій. Цей факт вимагає особливої стійкості індивідуального, особистого. Тільки ті особи, нації та народи, які глибоко "вкоренилися" в своє неповторне природне оточення, можуть утримувати свою цілісність і стати центром кристалізації для інших.

# Прояви загального та особливого в Україні

Прискорений розвиток людства досягається, в переважній більшості, за рахунок індивідуалізації людини, розкриття потенціалу її неповторності в процесі самореалізації та самоствердження. Універсалізація людини закріплює цей процес.

В процесі систематизації та універсалізації окремі елементи підпорядковуються під загальні вимоги системи. В цьому процесі, з одного боку, втрачається багатоманітність, але індивідуальність отримує нові можливості розвитку завдяки перевагам системи.

Постійна суперечлива взаємодія уніфікуючої функції системи та творчої спрямованості індивідуальності створює новий синтез. Ці процеси тільки ззовні здаються несумісними. В реальному житті вони знаходяться в постійному взаємозв'язку і взаємозалежності, як і співжиття різних поколінь людей.



Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Чим Україна може збагатити себе та людство в умовах наростання глобальних проблем?
2. Назвіть основні періоди становлення української державності.